

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

ПИЛИПЕНКО Катерина Анатоліївна

УДК 338.436:339.924:631.11

**УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ
В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
КРАСНОРУЦЬКИЙ Олексій Олександрович,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка,
професор кафедри організації виробництва,
бізнесу та менеджменту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, академік
Національної академії аграрних наук України
МАЛІК Микола Йосипович,
Національний науковий центр «Інститут аграрної
економіки» НААН України, головний науковий
співробітник відділу підприємництва, кооперації
та агропромислової інтеграції;

доктор економічних наук, професор, Заслужений
працівник сільського господарства України
ВДОВЕНКО Наталія Михайлівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, завідувач кафедри
глобальної економіки;

доктор економічних наук, доцент
ІГНАТЕНКО Микола Миколайович,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди, завідувач кафедри економіки
підприємства.

Захист відбудеться «29» вересня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.832.02 у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, читальний зал.

Автореферат розісланий «28» серпня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гацько А.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Потреба у продуктах харчування належить до базових потреб життєзабезпечення людства. Отже, продовольча безпека, яка гарантує її задоволення, потребує постійного забезпечення та управління. У країнах, які розвиваються, управління нею основною метою має уникнення голоду; у розвинутих країнах – удосконалення структури харчування населення згідно науково обґрунтованих норм, стабільність продовольчих фондів та ринків. Тому в Україні як країні провідного виробництва сільськогосподарської та продовольчої продукції є необхідність актуалізувати його шляхом зміщення традиційного національного рівня з рекомендаціями досить загального характеру на рівень аграрних підприємств, який значно конкретизує її відповідно сучасного стану, структури, можливих загроз та напрямів їх вирішення.

Необхідно зазначити, що продовольчої проблеми у загальноприйнятому визначенні (як дефіциту продовольства або ресурсів для його виробництва) у країні не існує. Наразі йдеться про розбалансовану структуру сільськогосподарського виробництва (різке переважання рослинництва над тваринництвом з виснаженням природної родючості ґрунтів без належного відновлення за рахунок внесення органічних добрив протягом останніх 26 років), а також про нераціональне харчування більшої частини населення по вуглеводно-жировому типу. Тому продовольча безпека та управління нею повинно стосуватися, насамперед, дотримання вимог відповідності раціонального виробництва продовольства аграрними підприємствами; забезпечення стабільності функціонування та розвитку аграрних ринків та доступності продовольчої продукції для всіх верств населення; підтримка традиційно високої якості вітчизняних продуктів харчування та її підвищення; формування здорового способу життя й підвищення його тривалості на основі високих споживчих властивостей вітчизняного продовольства.

Саме на вирішення вказаних завдань повинен бути направлений менеджмент вітчизняних аграрних підприємств. Відомо, що аграрні підприємства як будь-які ринкові господарські утворення переслідують досягнення основної мети функціонування й розвитку – отримання прибутків. Тому менеджмент зосереджується, переважно, на удосконаленні бізнес-процесів, організації виробництва й власне підприємств; зниженні собівартості продукції і послуг і підвищенні рентабельності й ефективності; раціональному енерго- й ресурсокористуванні; рекламі й логістиці та реалізації власної продукції; стратегіях підвищення фінансово-економічної стійкості, конкурентоспроможності, присутності на ринках, перспективах розвитку. Меншою мірою він націлений на вирішення місії агроформувань як загальнонаціонального завдання – досягнення, збереження та підвищення продовольчої безпеки.

У нашому розумінні це означає дотримання її основних параметрів (одержання раціональним шляхом належних обсягів продовольства, його

реалізації та створення запасів для нього й інших виробництв за умов постійного відтворення ресурсів для постійного продовження вказаних бізнес-процесів без шкоди іншим параметрам діяльності). Йдеться про внутрішнє споживання та створення відповідних запасів, інтервенційних фондів, здійснення експортно-імпортних операцій без шкоди стійкому розвитку й на підтримку конкурентоспроможності. Особливе значення має підтримка особистої продовольчої безпеки аграрними підприємствами, особливо сільських жителів. Йдеться про допомогу на платній або безоплатній основі обробітку земельних ділянок, товарне кредитування, працевлаштування й навчання та ін.

У загальнонаціональному й глобальному вимірах управління продовольчою безпекою на рівні менеджменту аграрних підприємств повинне бути націлене на сертифікацію виробництва й продукції; дотримання всіляких, у т.ч. систем ведення, екологічних стандартів аграрної діяльності, прийнятих міжнародним співтовариством; розвиток органічного рослинництва й тваринництва; підтримку соціальних гарантій для незаможних споживачів; добросовісну конкуренцію на аграрному ринку; просування вітчизняних продовольчих брендів у світі. При цьому, по суті, йдеться про особливу соціальну відповідальність товаровиробників. Крім названих заходів, управління продовольчою безпекою на рівні агроформувань має опікуватися боротьбою з тіньовою економікою, корупцією, іншими зловживаннями та ризиками невизначеності.

Необхідно зазначити, що проблеми управління продовольчою безпекою знаходилися у полі зору багатьох вітчизняних науковців: Андрійчука В.Г., Амосова О.Ю., Вдовенко Н.М., Гайдуцького П.І., Гейця В.М., Гойчук О.І., Ігнатенка М.М., Кваші С.М., Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Маренич Т.Г., Мармуль Л.О., Саблука П.Т., Черевка Г.В., Язлюка Б.О., Яціва І. Їх праці складають вагомий доробок щодо встановлення теоретичних засад сутності продовольчої безпеки; чинників її формування, підтримки та підвищення; принципів реалізації та структурних особливостей; методології та методики оцінки, діагностики й прогнозування; механізмів та інструментів здійснення; стратегій розвитку й удосконалення переважно на регіональному й національному рівнях. На організаційно-управлінському рівні аграрних підприємств такі дослідження системно не проводились. Це зумовило вибір теми, актуальність, новизну, мету, завдання, предмет і об'єкт, основні результати дисертаційної роботи.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничого

технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.). У її межах автором визначені теоретичні засади дотримання продовольчої безпеки в управлінні діяльністю аграрних підприємств; методологічні підходи щодо імплементації його елементів у систему їх менеджменту; оцінка й діагностика формування продовольчої безпеки в аграрних підприємствах та ефективність управління нею. Також були обґрунтовані механізми дотримання продовольчої безпеки у процесі діяльності аграрних підприємств, у т. ч. із залученням зарубіжного інституційного досвіду, маркетингового інструментарію, органічного виробництва; розроблені стратегії удосконалення управління нею на основі розвитку його системності та структуризації.

Метою дисертації є обґрунтування теоретичних і методологічних засад імплементації управління продовольчою безпекою у систему менеджменту діяльності аграрних підприємств, а також розробка практичних пропозицій щодо заходів її підтримки, удосконалення та підвищення.

Досягнення поставленої мети вимагало постановки й вирішення наступних важливих **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні засади дотримання продовольчої безпеки в управлінні діяльністю аграрних підприємств, його генезис та ієрархічність типології;
- визначити зміст безпечності продукції в системі управління продовольчою безпекою;
- виявити структурні особливості механізмів та систем дотримання продовольчої безпеки;
- розробити методологічні засади інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою в менеджмент аграрних підприємств, у т. ч. на рівні формування пропозиції їх продукції;
- визначити методичні засади оцінювання та контролю безпечності продовольства;
- виявити принципи реалізації безпечності продовольчої продукції у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств;
- здійснити оцінку стану та структурно-динамічних тенденцій відповідності пропозиції аграрних підприємств вимогам безпечності продовольства;
- визначити рівень та особливості інфраструктурного забезпечення дотримання продовольчої безпеки;
- здійснити імплементацію зарубіжного досвіду управління безпечністю продукції аграрних підприємств;
- розробити напрями удосконалення сукупності механізмів дотримання продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств;
- обґрунтувати необхідність впровадження та використання маркетингового інструментарію ранкового позиціонування безпечної продовольчої продукції;
- розробити пропозиції щодо врахування особливого місця органічного

виробництва в управлінні безпечністю продукції аграрних підприємств;

- обґрунтувати системи управління безпечністю та якістю продовольчої продукції аграрних підприємств та їх структуру;

- розробити стратегії управління пропозицією продукції аграрних підприємств у контексті продовольчої безпеки;

- виявити інноваційно-інвестиційні резерви підвищення безпечності та якості продукції аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси формування та імплементації управління продовольчою безпекою в систему менеджменту діяльності аграрних підприємств, напрями її підтримки, відтворення та підвищення.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні, методичні та практичні аспекти формування та імплементації управління продовольчою безпекою у менеджмент аграрних підприємств, а також практичні пропозиції щодо розробок та резервів її підвищення.

Методи дослідження. Теоретико-методологічні засади дисертаційної роботи склали сучасні положення економічної теорії, історії економічної думки, парадигми та концепції управління аграрними підприємствами, їх ефективністю та конкурентоспроможністю, продовольчою безпекою в Україні та світі. У роботі використані закони й нормативно-законодавчі акти щодо функціонування аграрних підприємств й забезпечення та підвищення продовольчої безпеки. Вагоме значення було приділено вивченню та узагальненню наукових праць з вказаної проблематики провідних вітчизняних та світових економістів й економістів-аграрників.

У дисертаційній роботі було використано методи: системно-структурного аналізу й синтезу – при виявленні ієрархічних рівнів управління продовольчою безпекою, визначенні системи менеджменту аграрних підприємств, встановленні сукупності механізмів забезпечення продовольчої безпеки та удосконаленні управління її здійсненням на основі системно-структурного підходу; історичний, абстрактно-логічний – при встановленні генезису та ієрархії управління розвитком продовольчої безпеки; монографічний – при виявленні тенденцій здійснення продовольчої безпеки на рівні аграрних підприємств, а також узагальнення зарубіжного досвіду управління нею.

Економіко-статистичні й математичні методи були використані при оцінці стану продовольчої безпеки, її змін та їх чинників на рівні аграрних підприємств. SWOT-аналіз використовувався при виявленні сильних сторін й конкурентних переваг вітчизняних підприємств щодо продовольчої безпеки, а також викликів, ризиків та загроз. Методи експертних оцінок, програмування застосовувалися у процесі розробки планів та прогнозів підвищення продовольчої безпеки засобами аграрних підприємств на перспективу. Опитування й анкетування були задіяні при оцінюванні ефективності управління продовольчою безпекою у системі менеджменту аграрних підприємств, а також встановленні необхідності проявів соціальної відповідальності при її здійсненні та підтримці й відтворенні на перспективу з

урахуванням направленості національної аграрної політики й тенденцій глобальних впливів.

Інформаційну базу дисертації склали матеріали Міністерства агропромислової політики та продовольства України, Міністерства економіки й регіонального розвитку України, Державної служби статистики України, департаменту агропромислового розвитку й управління статистики у Полтавській області; матеріали обліково-фінансової й статистичної звітності аграрних підприємств; дані райдержадміністрацій щодо управління продовольчою безпекою на рівні агроформувань; аналітичні огляди та результати моніторингу аграрних ринків, споживання продуктів харчування населенням; якості, споживчих властивостей та безпечності продовольчої продукції й стандартів відповідності.

Новизна результатів дослідження. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає в розробці теоретично-методологічних, методичних та прикладних засад, а також практичних рекомендацій щодо імплементації засобів та інструментів управління продовольчою безпекою в системи менеджменту аграрних підприємств.

Найбільш значимі результати, отримані при виконанні дисертаційної роботи, та їх наукова новизна полягає в наступному:

вперше:

- теоретично обґрунтовано місце та роль аграрного підприємства як базової ієрархічної одиниці в системі управління формуванням та відтворенням продовольчої безпеки на суб'єктному, місцевому, у т.ч. підприємницькому, й національному рівнях, як такому, що акумулює необхідні ресурси для виробництва продовольства, його пропозиції на ринку або розподілу на засадах соціальної відповідальності, має відповідні управлінські можливості для впливу на суспільну думку та здійснення діяльності по забезпеченню продовольчої безпеки без суттєвих додаткових матеріальних затрат;

- визначено методологічні засади інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою у систему менеджменту діяльності аграрних підприємств через планування й дотримання раціональної структури виробництва й каналів реалізації сільськогосподарської продукції; встановлення відповідності, центрів відповідальності й визначення бізнес-процесів засобами контролінгу; використання стандартів і сертифікатів якості та безпечності продуктів харчування та організації в ньому відповідного підрозділу або посади фахівця;

- обґрунтовано теоретичні засади побудови та функціонування механізмів дотримання продовольчої безпеки та управління нею у системі менеджменту аграрних підприємств у виробничо-організаційному (раціональні агротехнології, співвідношення у системі «рослинництво-тваринництво», виробництво органічної та екологічно-чистої продукції), фінансово-економічному (належні інвестиції та фінансово-економічна стійкість), маркетинговому (баланси виробництва/споживання продовольства,

продовольчі фонди й інтервенції, канали збуту й реалізації, якість продукції), інституційному (регулювання виробництва і пропозиції, монополізації аграрного ринку, цінова політика, державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність), мотиваційному (підтримка раціонального споживання продуктів харчування й особистої продовольчої безпеки сільських жителів) аспектах;

удосконалено:

- принципи реалізації безпечності продовольчої продукції, традиційна сукупність яких (економічності, сертифікації, стандартизації) доповнена принципами відповідності якості, інформативності, дорадності, соціальної відповідальності, моніторингу і контролю всіх ланок відтворення – від виробника до реалізатора, мотивації та стимулювання;

- визначення безпечності продуктів харчування за поживними властивостями, екологічними параметрами, економічною доступністю, часткою та співвідношенням в харчових раціонах рослинницької і тваринницької продукції як критерію формування продовольчої безпеки та основу імплементації управління нею у тактичній і стратегічній діяльності аграрних підприємств;

- оцінку структури та ефективності й конкурентоспроможності пропозиції продукції аграрних підприємств відповідно потреб у продовольстві та їх динаміку у контексті безпечності продуктів харчування й продовольчої безпеки через баланси виробництва/споживання продовольства; структуру виробництва та співвідношення часток рослинницьких і тваринницьких галузей; наявність органічного виробництва; рівень внутрішньогосподарського споживання; собівартість та якість продовольства; канали реалізації та динаміку вказаних показників;

- визначення рівня інфраструктурного забезпечення управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств через оцінку наявності та співпраці відповідних державних інститутів; лабораторій якості та сертифікації; каналів маркетингу й логістики; доступність і публічність інформації про якість і безпечність продуктів харчування; діяльність громадських організацій;

- імплементацію зарубіжного досвіду управління безпечністю продуктів харчування та продовольчою безпекою в систему менеджменту аграрних підприємств шляхом встановлення стандартів відповідності; регламентації бізнес-процесів; впровадження контролінгу з центрами відповідальності; державно-приватного партнерства; програм синього, зеленого та жовтого кошків;

- механізм управління формуванням, підвищенням й підтримкою продовольчої безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств шляхом досягнення синергії організаційно-економічного, фінансово-економічного, інноваційно-інвестиційного, інституційного, мотиваційного його складників;

набули подальшого розвитку:

- методичні підходи до оцінки безпечності продуктів харчування

шляхом визначення гранично допустимих показників якості, споживчих властивостей, забруднення, а також їх собівартості й доступності;

- впровадження та використання маркетингового інструментарію підвищення безпечності продовольчої продукції шляхом її стандартизації й сертифікації, брендингу й ребрендингу, правдивої інформації й чесної конкуренції на споживчих ринках, зростання вимог до якості й складу продуктів харчування;

- організаційні підходи та прийоми до управління продовольчою безпекою аграрних підприємств шляхом збільшення масштабів органічного виробництва, його диверсифікації за рахунок розвитку тваринництва як основи національної продовольчої безпеки не тільки на основі високої якості й безпечності продуктів харчування, але й відтворення природної родючості основного ресурсу їх виробництва – ґрунтів;

- системи управління продовольчою безпекою у менеджменті аграрних підприємств через впровадження контролінгу, сертифікації, стандартів якості й відповідності; моніторингу попиту і споживання з урахуванням національних і глобальних викликів та загроз, вимог дигіталізації аграрного виробництва та інноваційності підготовки рядових працівників, фахівців й менеджерських кадрів;

- стратегії управління пропозицією продукції аграрних підприємств шляхом посилення їх функціональної направленості (ресурсної, диверсифікаційно-структурної, органічної, інноваційно-інвестиційної, інституційної, соціальної, екологічної, маркетингово-реалізаційної, інфраструктурно-логістичної) у контексті підвищення й удосконалення продовольчої безпеки на рівні аграрних підприємств;

- інноваційно-інвестиційні ресурси та резерви управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств через оптимізацію експортно-імпортних операцій продовольчої продукції та валютних надходжень; впровадження нових агротехнологій, інноваційних бізнес-процесів та автоматизованих систем збуту й розподілу каналів реалізації продуктів харчування з врахуванням ризиків та конкурентних переваг вітчизняного агробізнесу.

Практичне значення отриманих результатів. Положення новизни, висновки та окремі результати дослідження представляють практичний інтерес та можуть бути рекомендовані до впровадження і впроваджені у практику управління діяльністю аграрних підприємств та органів управління агропромисловим розвитком. Зокрема, рекомендації, розроблені в дисертаційній роботі прийняті до впровадження та використовуються аграрними підприємствами: ТОВ «Агропромисловий комплекс Докучаєвські чорноземи» Карлівського району Полтавської області, ФГ «С.В. Житниця» Карлівського району Полтавської області, ФГ «Щаслива доля» Полтавського району Полтавської області, ТОВ «Агрофірма «Україна» Широківського району Дніпропетровської області, СТОВ «Промінь» Котелевського району Полтавської області, ТОВ імені А.Л. Фисуна Карлівського району Полтавської

області, СТОВ «Благовість» Зіньківського району Полтавської області, ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області, ТОВ «Довіра-Плюс» Великобагачанського району Полтавської області, СТОВ «Вітчизна» Карлівського району Полтавської області, ТОВ «Воля-Лан» Карлівського району Полтавської області та Полтавською обласною громадською організацією «Асоціація фермерів та приватних землевласників Відродження Полтавщини». Пропозиції та рекомендації автора схвалені та прийняті до впровадження Міністерством аграрної політики та продовольства України (довідка № 37-18-15/15609 від 15.06.2018 р.), Департаментом агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації (довідка № 124/635/18/0247 від 29.03.2018 р.), Виконавчим комітетом Лохвицької міської ради Лохвицького району Полтавської області (довідка № 03-02/494/1 від 19.03.2018 р.), Управлінням агропромислового розвитку Лохвицької районної державної адміністрації Полтавської області (довідка № 01-21/258 від 19.03.2018 р.) та Оржицькою районною державною адміністрацією Полтавської області (довідка № 05-02/147 від 21.03.2018 р.).

Результати щодо теоретичних та методологічних засад розуміння сутності продовольчої безпеки на рівні аграрних підприємств та управління нею в системі їх менеджменту використовуються у науково-навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії (довідка № 01-06/167 від 29.12.2017 р.) та Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 05-335 від 19.04.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження сформульовані та обґрунтовані автором самостійно. Вони спрямовані на вирішення завдань управління продовольчою безпекою в системі менеджменту діяльності аграрних підприємств. У спільних публікаціях використано тільки ті положення, висновки й результати, які належать особисто автору. Дисертаційне дослідження не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Підсумки наукового дослідження доповідались автором і схвалені на: «Efektivni nastroje modernich ved – 2011» (Прага, 2011 р.); «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 2012 р.); «Актуальні аспекти розвитку підприємництва аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування» (м. Херсон, 2012 р.); «Формування системи в механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України» (м. Кам'янець-Подільський, 2012 р.); «Економіка і підприємництво: теоретико-методичні аспекти обліку, аналізу та контролю» (м. Полтава, 2013 р.); «Розвиток облікової та фінансової складової економічної науки та практики» (м. Київ, 2013 р.); «Сучасні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту та контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Полтава, 2014 р.); «Актуальні аспекти розвитку підприємства аграрної сфери: облік, аудит та фінансування» (м. Херсон, 2014 р.); «Conduct of modern science» (UK, 2014 r.); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку,

аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» (м. Полтава, 2015 р.); «Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації» (м. Львів, 2015 р.); «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (м. Хмельницький, 2015 р.); «Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки» (м. Херсон, 2015 р.); «Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України» (м. Житомир, 2015 р.); «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування» (м. Херсон, 2015 р.); «Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Мукачеве, 2015 р.); «Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах» (м. Херсон, 2016 р.); Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу ПДАА за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 р. (м. Полтава, 2016 р.); «Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю» (м. Полтава, 2016 р.); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» (м. Полтава, 2017 р.); «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку» (м. Херсон, 2017 р.); «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 р.); «Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю» (м. Полтава, 2017 р.); «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування до 30-річчя заснування кафедри обліку і оподаткування» (м. Херсон, 2017 р.); «Розвиток соціально-економічної системи у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2018 р.); «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м. Полтава, 2018 р.); «Актуальні проблеми використання економічного потенціалу: держава, регіони, підприємство» (м. Бердянськ, 2018 р.); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» (м. Полтава, 2018 р.); «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку» (м. Херсон, 2018 р.); «Перспективи розвитку обліку, контролю і оподаткування в умовах глобалізації» (м. Херсон, 2018 р.); «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Warsaw, 2018 r.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено у 65 наукових працях (59 одноосібних) загальним обсягом 42,3 ум. др. арк., у т.ч. у одній одноосібній монографії, 3 монографіях у співавторстві, 26 статтях у наукових фахових виданнях, 5 статтях у зарубіжних наукових періодичних виданнях та виданнях, включених до світових наукометричних баз, а також 30 публікаціях в матеріалах конференцій та інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертацію викладено на 385 сторінках друкованого тексту. Робота включає 33 таблиць, 45 рисунків, 5 додатків. Список використаних джерел складається з 285 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

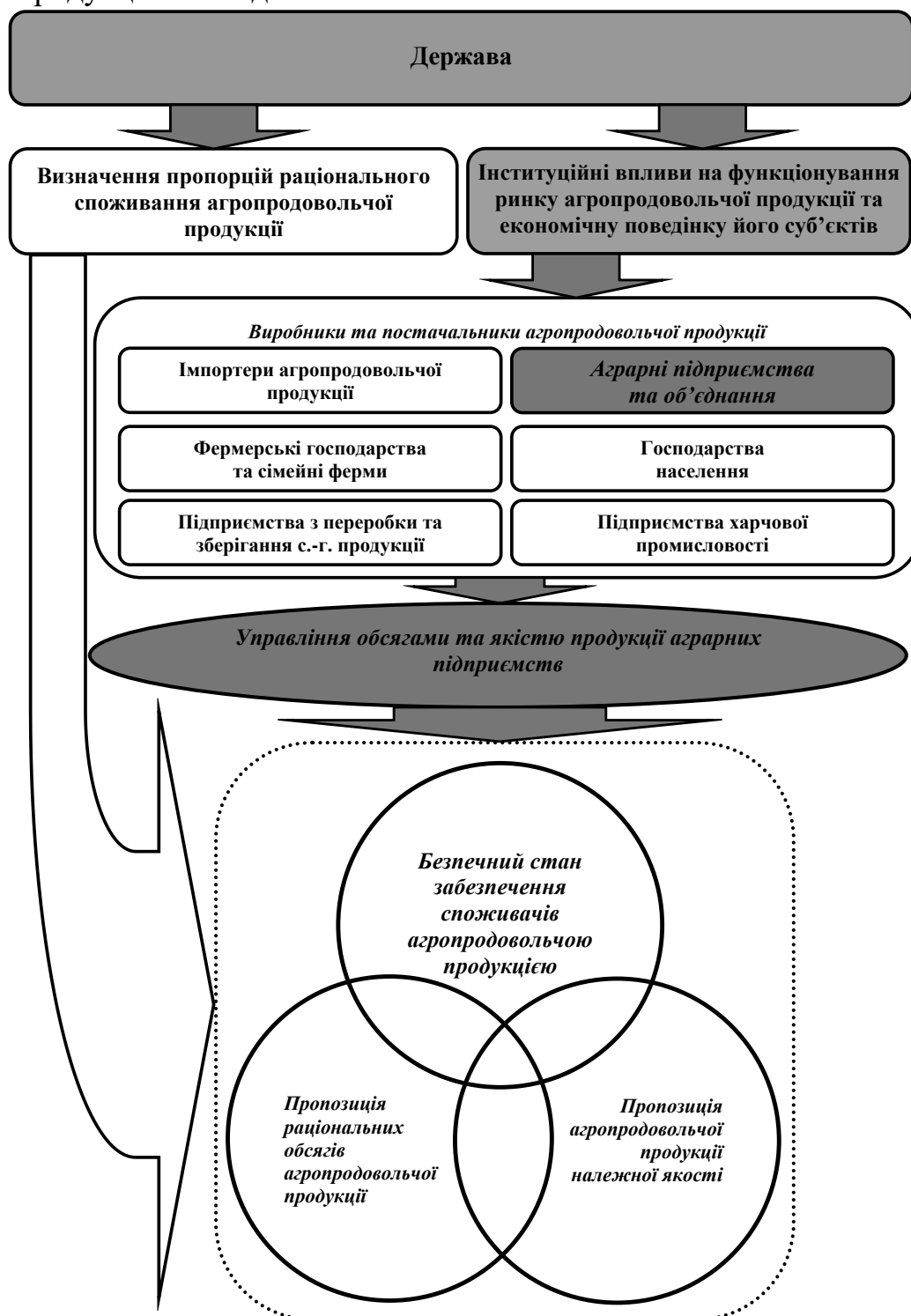
У першому розділі «Теоретичні засади дотримання продовольчої безпеки в управлінні діяльністю аграрних підприємств» досліджено генезис та ієрархічність типології управління продовольчою безпекою, дотримання критерію безпечності продукції при здійсненні управління основною діяльністю підприємства-товаровиробника, обґрунтовано структурні особливості механізмів та систем дотримання продовольчої безпеки.

Традиційно категорія «продовольча безпека» розглядається по відношенню до соціально-економічних систем світового, державного та регіонального рівня. Втім, в сучасних умовах трансформації базових підходів, концепцій, парадигм управління агробізнесом, особливе значення набувають механізми прийняття рішень та здійснення дій організаційно-управлінського та організаційно-економічного характеру саме на мікрорівні. Обумовлюється таке становище, передусім, тим, що інституційні впливи держави на формування мотивів та раціоналізацію економічної поведінки аграрних підприємств та їх об'єднань не завжди спрацьовують, а з іншого боку раціональна та фактично здійснювана політика суб'єкта мікрорівня може бути далекою від очікувань з боку суб'єкта інституційного регулювання. Крім того, саме завдяки соціально-відповідальній та економічно-раціональній ринковій поведінці аграрних підприємств, як безпосередніх товаровиробників, врешті решт, вирішується проблема дотримання продовольчої безпеки на регіональному та національному рівнях.

Вказане концептуальне положення покладене в основу ідентифікації місця та ролі аграрного підприємства як базової ієрархічної одиниці в системі управління формуванням та дотриманням продовольчої безпеки на суб'єктному, місцевому та національному рівнях (рис. 1). Саме аграрне підприємство акумулює необхідні ресурси для виробництва агропродовольчої продукції, її пропозиції на ринку та розподілу на засадах соціальної відповідальності. Крім того, як суб'єкт виробничої та комерційної діяльності аграрні підприємства мають управлінські можливості для впливу на суспільну думку та здійснення відповідальної діяльності по забезпеченню продовольчої безпеки без суттєвих додаткових матеріальних затрат.

Дотримання продовольчої безпеки на будь-якому рівні полягає в формуванні ринкової пропозиції агропродовольчої продукції в обсягах, достатніх для споживання згідно визначених раціональних норм, при належному рівні якості у відповідності з вимогами безпечності вказаної продукції. При цьому суб'єктами формування пропозиції на ринку агропродовольчої продукції, передусім, в сільськогосподарському її товарному сегменті лишаються аграрні підприємства, а отже саме від вмотивованості їх економічної та ринкової поведінки залежить дотримання стану продовольчої безпеки в країні. В свою чергу, державні інститути та інституції лише створюють нормативно-правове поле та регуляторні впливи, які покликані формувати відповідні мотиви та належним чином коригувати економічну

поведінку аграрних підприємств, спонукати їх до здійснення управлінських заходів та відповідних дій щодо виробництва та реалізації продукції належних обсягів продукції необхідної якості.

Рис. 1. Ідентифікація місця менеджменту аграрного підприємства в системі управління продовольчою безпекою

В даному контексті особливої уваги набувають питання безпеки сільськогосподарської та агропродовольчої продукції, традиційними інструментами досягнення яких є впровадження систем управління якістю, сертифікації та стандартизації. Втім, традиційний набір вказаних інструментів для своєї раціональної імплементації в менеджменті аграрних підприємств

потребує доповнення та формалізації взаємодії з іншими елементами та складовими системи управління основною діяльністю, передусім, на засадах створення дієвих мотиваційних механізмів.

Відповідно, система менеджменту аграрного підприємства взаємодіє з механізмами управління продовольчою безпекою мезо- та макрорівня шляхом реагування на інституційні впливи в процесі здійснення своєї економічної та ринкової поведінки. Остання опосередковується сферах організації виробництва у вигляді заходів з впровадження раціональних та прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, які за допомогою використання високопродуктивних сортів та гібридів культурних рослин, а також продуктивних порід сільськогосподарських тварин в поєднанні з розвинутими системами обробки ґрунту та утримання поголів'я, інтегрованими системами захисту, удобрення, відгодівлі, дозволяють здійснювати управління обсягами виробництва продукції.

При цьому ключове значення не тільки в сфері дотримання продовольчої безпеки, а й, в цілому, у відтворенні сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах, мають заходи з раціоналізації співвідношення між рослинництвом та тваринництвом в галузевій структурі виробництва в підприємствах. Спад виробництва тваринницької продукції та сучасний стан галузі в переважній більшості аграрних підприємств вимагає побудови принципово нових механізмів стимулювання її розвитку, передусім, в контексті дотримання продовольчої безпеки та самозабезпечення держави агропродовольчою продукцією тваринного походження.

Особливого значення в здійсненні управлінських дій в менеджменті аграрних підприємств, орієнтованих на дотримання продовольчої безпеки, набуває виробництво органічної та екологічно-чистої продукції. При цьому потенціал розвитку вітчизняних підприємств-товаровиробників в цьому напрямі важко переоцінити, адже тривалі кризові явища в економіці аграрної сфери призвели до суттєвого перегляду змісту та наповнення технологічних регламентів, скорочення кількості технологічних операцій при вирощуванні сільськогосподарських культур, трансформації систем удобрення та догляду за посівами в частині зниження норм внесення мінеральних добрив та засобів хімічного захисту, що створило об'єктивні переваги суб'єктів вітчизняного сільськогосподарського виробництва, передусім, в галузі рослинництва, у порівнянні з іноземними товаровиробниками, які багато десятиріч застосовують інтенсивні технології, засновані на широкому використанні хімічних засобів. Орієнтація на виробництво екологічно-чистої та органічної продукції потребує системної мобілізації саме цієї складової потенціалу розвитку, не дивлячись на її формування внаслідок обмеженості фінансових можливостей підприємств-товаровиробників.

Дотримання продовольчої безпеки в процесі управління основною діяльністю аграрних підприємств передбачає здійснення ними стабільного соціально-економічного розвитку, що обумовлює необхідність реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів розвитку. Останнє обумовлює

залучення інструментів інвестиційного забезпечення та дотримання фінансово-економічної стійкості, адже, зокрема, запровадження проектів з виробництва органічної та екологічно-чистої продукції, а також будь-які зрушення в товарній та галузевій спеціалізації потребують інвестиційних ресурсів. В свою чергу, вибір напряду реалізації подібних проектів потребує орієнтації на потреби споживачів, що досягається за рахунок залучення маркетингового інструментарію в менеджмент аграрних підприємств в контексті дотримання продовольчої безпеки. Саме системне використання інструментів маркетингу дозволяє підприємству раціонально провадити товарну політику, яка лежить в основі створення пропозиції його продукції на ринку. Відповідно, раціональна та відповідальна маркетингова діяльність дозволяє аграрному підприємству в процесі управління та здійснення своєї основної діяльності адекватно реагувати на виклики інституційного середовища, конкурентної побудови цільових ринків збуту, враховувати потенціал споживацької аудиторії. Останнє дозволяє опосередкувати мотиви до здійснення соціально-відповідальної та економічно-раціональної діяльності підприємств-товаровиробників в контексті дотримання продовольчої безпеки.

У другому розділі «Методологія інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою в менеджмент аграрних підприємств» обґрунтовано інструментарій дотримання продовольчої безпеки в формуванні пропозиції продукції аграрних підприємств, методичні засади оцінювання та контролю безпечності продукції аграрних підприємств, окреслено засади реалізації принципів безпечності продукції в підвищенні ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств.

В дослідженні встановлено, що участь аграрних підприємств у дотриманні продовольчої безпеки, опосередковується через формування пропозиції сільськогосподарської продукції сировинного та продовольчого призначення на цільових ринках її збуту. Дослідження показали, що цільові об'єктові ринки сільськогосподарської продукції характеризуються складною структурізацією, глибоко диференційованим характером його конкурентної побудови на різних рівнях розподілу продукції та, відповідно, неповною реалізацією економічних інтересів підприємств-товаровиробників.

При цьому ринок аграрної продукції є достатньо стабільним в межах національної економіки. Це зумовлюється дією таких основних факторів: невисокою еластичністю попиту, що зумовлює стабільність обсягів збуту продукції кінцевим споживачам; ринковими та споживчими характеристиками об'єктів ринку, які відрізняються високим рівнем стандартизації товарних партій; недосконалою конкурентною ситуацією на об'єктних ринках більшості видів аграрної продукції; сформованістю каналів розподілу продукції, які на вказаному ринку є довшими за ті, що існують інших ринках товарів та послуг; функціонуванням механізмів взаємного впливу суміжних товарних ринків.

Зазначені властивості ринку аграрної продукції та результати проведених досліджень дозволяють виділити та структурувати основні сучасні проблеми його функціонування: фактична відсутність інтеграційних зв'язків

між суб'єктами сфер обігу та виробництва; дисбаланс інтересів товаровиробників та суб'єктів сфери обігу за умов існуючої структури та функціонування сучасної інфраструктури ринку; недостатній рівень розвитку інфраструктурної складової ринку; тип конкурентної ситуації на більшості продуктових ринків аграрної продукції не сприяє гармонійному функціонуванню їх суб'єктів всіх рівнів; зміна позиції суб'єкта ринку в структурі каналу розподілу продукції є фактично неможливою або визначається характеристиками та ефективністю разової операції з купівлі-продажу партії продукції; недосконалість систем державного регулювання ринку, в яких переважає застосування нетарифних методів впливу на ринкові процеси.

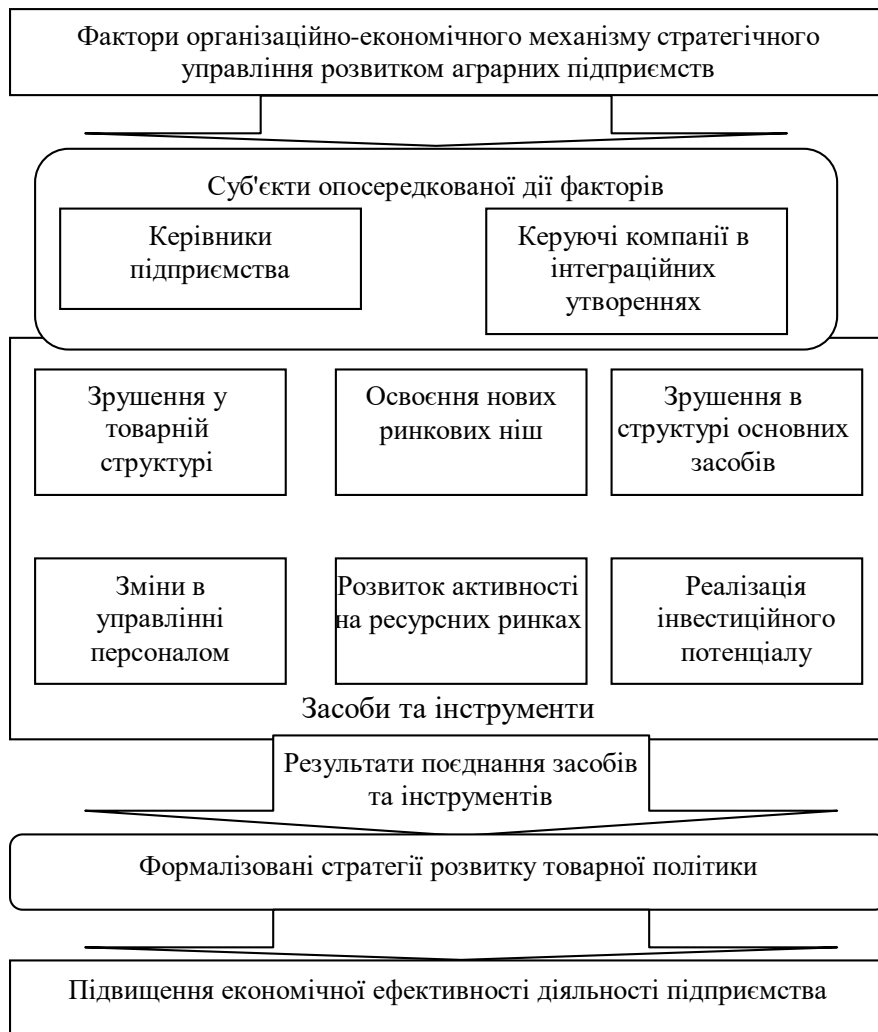
Перелічені умови з огляду на здійснення соціально-відповідальної діяльності в контексті дотримання продовольчої безпеки вимагають критичного перегляду методології управління основною діяльністю аграрних підприємств в частині планування й дотримання раціональної структури виробництва й каналів реалізації сільськогосподарської продукції. Останнє передбачає створення центрів відповідальності та широке застосування інструментів контролінгу при плануванні та управлінні бізнес-процесами. В свою чергу, дотримання вимог стандартизації та сертифікації продукції потребує концентрації функцій управління якості в конкретному підрозділі або в обов'язках конкретного менеджера.

Методологічною основою вказаних зрушень в системах управління аграрних підприємств є реалізація принципів дотримання безпечності агропродовольчої продукції. Традиційна сукупність останніх має бути доповнена принципами відповідності якості, інформативності, дорадності, соціальної відповідальності, моніторингу і контролю, мотивації та стимулювання. Реалізація вказаного підходу передбачає розробку відповідних стратегій розвитку аграрних підприємств з запровадженням відповідного організаційно-економічного механізму управління (рис. 2).

При цьому основними стратегічними напрямками дотримання продовольчої безпеки в процесі здійснення основної діяльності аграрних підприємств є збільшення обсягів та підвищення якості продукції, раціоналізація співвідношення галузей сільськогосподарського виробництва в підприємстві, розвиток систем управління якістю з метою виконання гармонізованих вимог стандартизації та сертифікації для продажу продукції за більш високими цінами, розвиток органічного та екологічно-чистого виробництва сільськогосподарської продукції з одночасним позиціонуванням її у відповідних нішах цільового ринку збуту.

Імплементация зазначеного механізму передбачає реалізацію відповідальної поведінки підприємства, яка є економічно раціональною та призводить до підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства та його продукції, а також рівня економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності.

Рис. 2. Загальний механізм стратегічного управління обсягами та якістю продукції в менеджменті аграрного підприємства

У третьому розділі «Стан та структурно-динамічні тенденції відповідності пропозиції аграрних підприємств вимогам безпечності продовольства» обґрунтовано динаміку ефективності, конкурентоспроможності та безпечності продукції аграрних підприємств, визначено стан інфраструктурного забезпечення дотримання продовольчої безпеки, досліджено процес імплементації зарубіжного досвіду управління безпечністю продукції в менеджменті аграрних підприємств.

Здійснення аграрними підприємствами своєї виробничо-комерційної діяльності відбувається на ринку агропродовольчої, в цілому, та сільськогосподарської, зокрема, продукції. Саме на цільовому ринку збуту певного виду продукції підприємства формують пропозицію, яка, за умови доступності для покупців і в подальшому для споживачів, а також дотримання кількісних та якісних характеристик продукції.

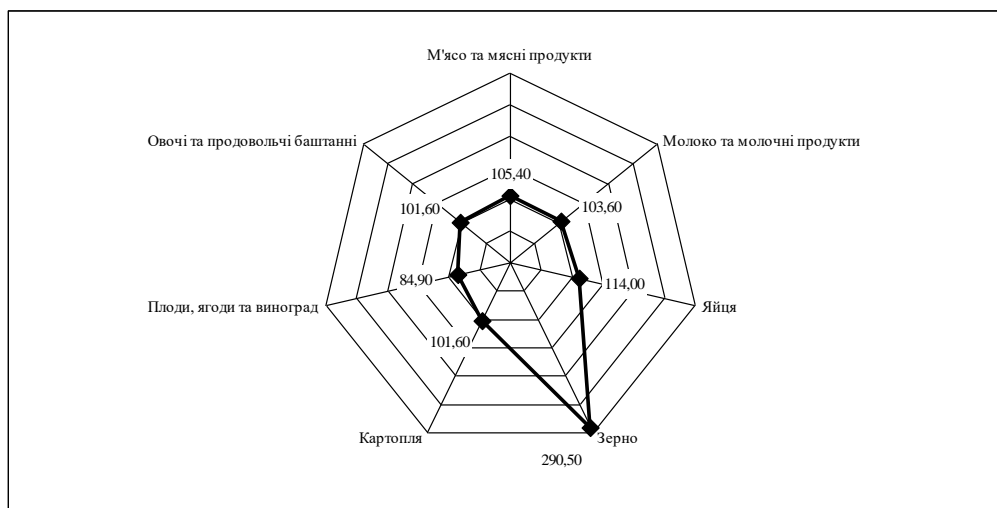
В залежності від специфіки дії структуроутворюючих факторів формування визначених кон'юнктурних характеристик, а також швидкості та ступеню їх впливу на продуктову структуру даного ринку, ми пропонуємо класифікувати їх у спосіб, проілюстрований на рис. 3, тобто шляхом виділення активних та пасивних факторів формування кон'юнктури.

Рис. 3. Фактори кон'юнктури ринку продукції аграрних підприємств

Формування кон'юнктури на агропродовольчій продукції зумовлюється дією: п'яти активних факторів формування попиту, а саме, цінових (рівня цін на окремі види продукції та структури витрат кінцевих споживачів, зокрема, питомої ваги витрат на харчування в структурі використання доходів населення), структурного (досягнутих норм споживання окремих видів продукції кінцевими споживачами), об'ємних (динаміки чисельності населення, як основного споживача агропродовольчої продукції, та динаміки потреб харчової та переробної промисловості у сировині); трьох активних факторів формування пропозиції, до складу яких відносяться, знов-таки, ціновий фактор, а саме, динаміка цін продукції, що розподіляється на внутрішньому ринку агропродовольчої продукції, ефективність внутрішньої переробки сільськогосподарської сировини для реалізації на внутрішньому ринку, а також динаміка обсягів імпорту сільськогосподарської сировини для її переробки всередині країни та тенденції його державного регулювання; двох пасивних факторів, а саме, змін в рівні доходів населення та ефективності внутрішнього виробництва сільськогосподарської сировини.

Розрахунки показали, що рівень відповідності обсягів пропозиції продукції аграрних підприємств раціональним нормам споживання основних видів агропродовольчої продукції, наразі є задовільним, а по зерну та продуктам його переробки навіть перевищує потреби для внутрішнього споживання у 2,9 рази (рис. 4).

Рис. 4. Оцінка відповідності обсягів пропозиції продукції аграрних підприємств раціональним нормам споживання в 2017 р.

При цьому фізична наявність необхідних обсягів сформованої пропозиції продукції аграрних підприємств не означає її безпечності для споживання. Поряд з заходами орієнтованими на посилення відповідальності аграрного підприємства за якість виробленої продукції особливої уваги набувають питання інфраструктурного забезпечення управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств. Адже підприємство реагує на регуляторні впливи державних інститутів та інституцій шляхом прийняття та реалізації відповідних управлінських рішень. Ступінь взаємодії підприємства-товаровиробника з державними інституціями, лабораторіями, центрами сертифікації є диференційованим в залежності від розмірів підприємств, масштабів виробництва, спеціалізації та може реалізовуватися, зокрема, у формі державно-приватного партнерства.

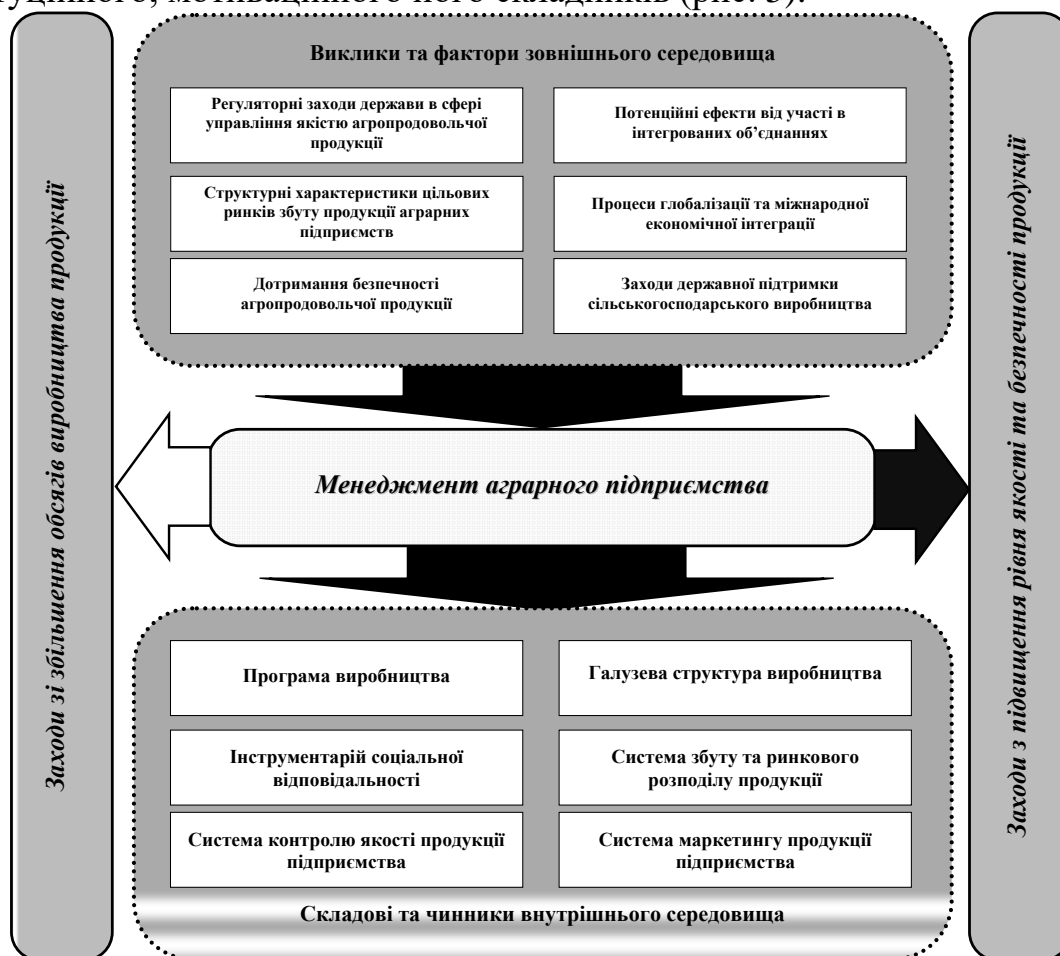
Будь-який суб'єкт економічних відносин функціонує у певному інституційному середовищі, безпосередньо взаємодіючи з ним та впливаючи на нього. Тому інституційне середовище, що сформувалося в аграрній сфері держави у ході трансформаційних процесів в економіці та інших сферах життєдіяльності населення, характеризується впливом формальних і неформальних інституцій на ефективність функціонування господарюючих суб'єктів. Це забезпечує збалансований стан агроландшафтів та є запорукою сталого розвитку економічної і соціальної сфери сільських територій. Інституційні зміни є рушійними трансформаційно-модифікаційними процесами забезпечення якісних перетворень у системі використання ресурсів в сільському господарстві, моделювання векторів розвитку виробництва в аграрних підприємствах.

Отже, формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств в контексті дотримання продовольчої безпеки передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні, екологічні, нормативно-правові й організаційно-управлінські параметри. Значна увага в здійсненні цих організаційно-управлінських

зрушень має приділятися доступності та публічності інформації про якість і безпечність агропродовольчої продукції. В дослідженні також обґрунтовано напрями застосування зарубіжного досвіду управління продовольчою безпекою в системах менеджменту аграрних підприємств. При цьому основними шляхами вказаного процесу є встановлення гармонізованих стандартів відповідності, регламентації бізнес-процесів, впровадження контролінгу з центрами відповідальності, державно-приватного партнерства тощо.

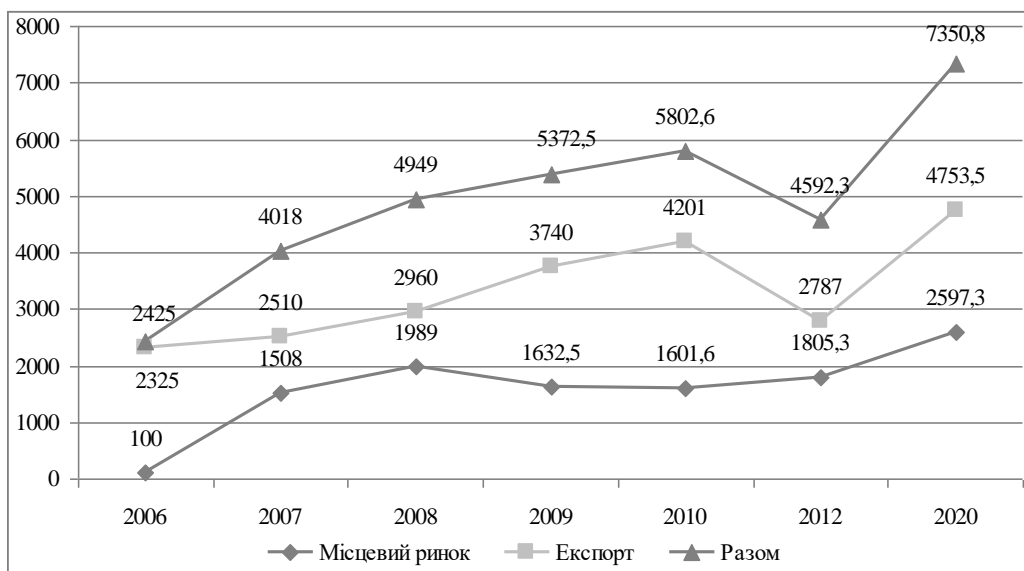
У четвертому розділі «Механізми дотримання продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств» обґрунтовано побудову та типологію механізмів дотримання безпечності продукції аграрних підприємств, визначено інструментарій ринкового позиціонування органічної та екологічно-чистої агропродовольчої продукції, ідентифіковано роль та місце органічного виробництва в управлінні безпечністю продукції аграрних підприємств.

В дослідженні обґрунтовано механізм управління формуванням, підвищенням й підтримкою продовольчої безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств шляхом досягнення синергії організаційно-економічного, фінансово-економічного, інноваційно-інвестиційного, інституційного, мотиваційного його складників (рис. 5).

Рис. 5. Механізм управління обсягами та якістю продукції аграрного підприємства в системі дотримання продовольчої безпеки

Одним з ключових напрямів підвищення рівня безпеки агропродовольчої продукції є розвиток виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах. В період 2005-2017 рр. відбулося значне зростання цього напрямку діяльності вітчизняних аграрних підприємств, яке характеризується більш ніж семикратним збільшенням обсягів виробництва органічної продукції (рис. 6).

Рис. 6. Виробництво та реалізація органічної продукції вітчизняними аграрними підприємствами (сучасний стан та прогноз до 2020 р.), т

Загалом, обсяг сучасного органічного сегменту ринку агропродовольчої продукції в Україні оцінюється у 16,0 млн. євро, що є значною, відносно вільною ринковою нішею для активізації діяльності аграрних підприємств. При цьому потенціал екологічно чистих земель у країні, які вже можна застосовувати для розвитку органічного виробництва, оцінюється у 8,0 млн. га, що складає чверть всіх наявних сільськогосподарських угідь.

У *п'ятому розділі «Системи управління безпекою агропродовольчої продукції підприємств-товаровиробників»* обґрунтовано структурну побудову систем управління безпекою та якістю продукції аграрних підприємств, визначено прикладні засади стратегічного управління пропозицією продукції аграрних підприємств в системі продовольчої безпеки, а також розглянуті питання застосування інтеграційних інструментів підвищення безпеки та якості продукції аграрних підприємств.

Дослідження довели існування двох ключових систем дотримання продовольчої безпеки, які мають безпосереднє відношення до аграрного підприємства. Це система керування аграрним підприємством та системи керування соціально-економічними системами більш високих рівнів, організовані, здебільшого, за територіальним принципом. Вказані системи знаходяться у взаємозв'язку та опосередкованій взаємодії. Останнє дозволяє визначати пріоритети розвитку елементів комплексної системи продовольчої безпеки, встановлювати раціональні пропорції між рівнем продовольчого та сировинного самозабезпечення соціально-економічних систем та обсягами

імпорту харчових продуктів, здійснювати контроль за діяльністю системи управління якістю продукції. Дана система має важливе значення, оскільки від надійності її функціонування буде залежати рівень захищеності населення території від недоброякісної продукції.

Система управління якістю продукції пов'язана не тільки безпосередньо з продовольством і сільськогосподарською сировиною. Вона торкається і сфери обслуговування, переробки та зберігання, де можуть погіршуватися якісні характеристики продукції аграрних підприємств. Важливою складовою комплексної системи управління дотриманням продовольчої безпеки є підсистема управління запасами. При наявності запасів окремих видів продукції можна впливати на ціни на ринку. Дану систему доцільно вибудовувати як сукупність елементів, що здійснюють процес контролю за ринковими цінами і вчасно реагують на їхнє підвищення, використовуючи запаси агропродовольчої продукції, а також виконуючи періодичне відновлення запасів. З цією системою тісно співвідноситься підсистема економічного захисту результатів діяльності аграрних підприємств, передусім, страхового та фінансового.

Більшість вищерозглянутих підсистем тісно пов'язані з системою державного регулювання аграрного сектора. Це більш широка система, що складається з названих інших елементів (фінансово-кредитні і податкові важелі, введення заставних, паритетних, цільових, граничних цін, пряма підтримка сільських товаровиробників, коригування обсягів імпорту і т.д.), що дозволяє ефективно впливати на ринкові процеси.

Наступна складова комплексної системи управління дотриманням продовольчої безпеки в менеджменті аграрних підприємств включає маркетингово-збутові елементи та інструментарій. Дана підсистема дозволяє позиціонувати, розподіляти та реалізовувати продукцію на ринку. Вказана підсистема корелює з системою моніторингу, основною функцією якої є відстеження ступеня орієнтації підприємства на дотримання продовольчої безпеки в процесі здійснення виробничо-комерційної діяльності. Дана система додає комплексній системі управління продовольчою безпекою в менеджменті аграрних підприємств гнучкість, передбачуваність та створює умови для підвищення ефективності.

В дослідженні виділено стратегічні напрями управління пропозицією продукції аграрних підприємств у контексті підвищення й удосконалення продовольчої безпеки на рівні аграрних підприємств. При цьому окреслено такі функціональні напрями обґрунтованих стратегій, як ресурсний, диверсифікаційно-структурний, органічний, інноваційно-інвестиційний, інституційний, соціальний, екологічний, маркетингово-збутовий та інфраструктурно-логістичний. Пріоритетність того чи іншого функціонального напрямку обумовлює особливості деталізованих стратегій дотримання продовольчої безпеки в менеджменті основної діяльності аграрного підприємства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримано нове вирішення важливої наукової проблеми імплементації управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств. За результатами дослідження зроблено наступні основні висновки:

1. В дисертації ідентифіковано та теоретично обґрунтовано місце та роль аграрного підприємства як базової ієрархічної одиниці в системі управління формуванням та відтворенням продовольчої безпеки. Встановлено, що продовольча безпека є об'єктом розгляду, здебільшого на глобальному, національному та регіональному рівнях формування та функціонування соціально-економічних систем. Втім, саме діяльність аграрних підприємств є основою створення пропозиції агропродовольчої продукції на ринку, яка є основою дотримання продовольчої безпеки на всіх рівнях. Крім того, саме аграрні підприємства акумулюють необхідні ресурси для виробництва продовольства, його пропозиції на ринку та розподілу на засадах соціальної відповідальності, мають відповідні управлінські можливості для здійснення діяльності по забезпеченню продовольчої безпеки без суттєвих додаткових матеріальних затрат. В свою чергу, державні інститути та інституції лише створюють нормативно-правове поле та регуляторні впливи, які покликані формувати відповідні мотиви та належним чином коригувати економічну поведінку аграрних підприємств, спонукати їх до здійснення управлінських заходів та відповідних дій щодо виробництва та реалізації продукції належних обсягів продукції необхідної якості.

2. Результати аналізу умов функціонування аграрних підприємств на ринку агропродовольчої продукції з огляду на здійснення соціально-відповідальної діяльності в контексті дотримання продовольчої безпеки дозволили критично переглянути методологію управління в частині планування й дотримання раціональної структури виробництва та каналів реалізації сільськогосподарської продукції. Останнє передбачає створення центрів відповідальності та широке застосування інструментів контролінгу при плануванні та управлінні бізнес-процесами. В свою чергу, дотримання вимог стандартизації та сертифікації продукції потребує концентрації функцій управління якості в конкретному підрозділі або в обов'язках конкретного менеджера. Вказане складає основу методологічних засад інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою у систему менеджменту основної діяльності аграрних підприємств.

3. В дослідженні обґрунтовано теоретичні засади побудови та функціонування механізмів дотримання продовольчої безпеки та управління нею у системі менеджменту аграрних підприємств. В результаті обґрунтовано механізм управління формуванням, підвищенням та підтримкою продовольчої безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств шляхом досягнення синергії організаційно-економічного, фінансово-економічного, інноваційно-інвестиційного, інституційного, мотиваційного його складників.

Функціонування вказаного механізму призводить до зрушень у виробничо-організаційній, фінансово-економічній, маркетинговій, інституційній та мотиваційній площинах.

4. Доведено, що методологічною основою зрушень в менеджменті аграрних підприємств в результаті імплементації елементів управління продовольчою безпекою є реалізація принципів дотримання безпечності агропродовольчої продукції. Традиційна сукупність останніх має бути доповнена принципами відповідності якості, інформативності, дорадності, соціальної відповідальності, моніторингу і контролю, мотивації та стимулювання. Реалізація вказаного підходу передбачає розробку відповідних стратегій розвитку аграрних підприємств з запровадженням відповідного організаційно-економічного механізму управління. При цьому основними стратегічними напрямками дотримання продовольчої безпеки в процесі здійснення основної діяльності аграрних підприємств є збільшення обсягів та підвищення якості продукції, раціоналізація співвідношення галузей сільськогосподарського виробництва в підприємстві, розвиток систем управління якістю з метою виконання гармонізованих вимог стандартизації та сертифікації для продажу продукції за більш високими цінами, розвиток органічного та екологічно-чистого виробництва сільськогосподарської продукції з одночасним позиціонуванням її у відповідних нішах цільового ринку збуту.

5. В аналітичній частині дослідження визначено безпечності продуктів харчування за поживними властивостями, екологічними параметрами, економічною доступністю, часткою та співвідношенням в харчових раціонах рослинницької і тваринницької продукції як критерію формування продовольчої безпеки та основу імплементації управління нею у тактичній і стратегічній діяльності аграрних підприємств. В результаті формалізовані стратегії управління розвитком, орієнтовані на збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва в контексті дотримання раціональних норм споживання, а також визначено результати формування пропозиції продукції аграрних підприємств у відповідності до вказаних норм. Розрахунки показали, що рівень відповідності обсягів пропозиції продукції аграрних підприємств раціональним нормам споживання основних видів агропродовольчої продукції, наразі є задовільним, а по зерну та продуктам його переробки навіть перевищує потреби для внутрішнього споживання у 2,9 рази.

6. Визначено, що фізична наявність необхідних обсягів сформованої пропозиції продукції аграрних підприємств не означає її безпечності для споживання. Поряд з заходами орієнтованими на посилення відповідальності аграрного підприємства за якість виробленої продукції важливими є питання інфраструктурного забезпечення управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств. Адже підприємство реагує на регуляторні впливи державних інститутів та інституцій шляхом прийняття та реалізації відповідних управлінських рішень. Ступінь взаємодії підприємства-

товаровиробника з державними інституціями, лабораторіями, центрами сертифікації є диференційованим в залежності від розмірів підприємств, масштабів виробництва, спеціалізації та може реалізовуватися, зокрема, у формі державно-приватного партнерства.

7. Виконано оцінку структури та ефективності й конкурентоспроможності пропозиції продукції аграрних підприємств відповідно потреб у продовольстві та їх динаміку у контексті безпечності продуктів харчування й продовольчої безпеки через баланси виробництва/споживання продовольства; структуру виробництва та співвідношення часток рослинницьких і тваринницьких галузей; наявність органічного виробництва; рівень внутрішньогосподарського споживання; собівартість та якість продовольства; канали реалізації та динаміку вказаних показників. При цьому встановлено, що особливого значення в здійсненні управлінських дій в менеджменті аграрних підприємств, орієнтованих на дотримання продовольчої безпеки, набуває виробництво органічної та екологічно-чистої продукції. Тривалі кризові явища в економіці аграрної сфери призвели до спрощення та скорочення технологічних регламентів, зменшення кількості технологічних операцій при вирощуванні сільськогосподарських культур, трансформації систем удобрення та догляду за посівами в частині зниження норм внесення мінеральних добрив та засобів хімічного захисту, що створило об'єктивні переваги суб'єктів вітчизняного сільськогосподарського виробництва, передусім, в галузі рослинництва, у порівнянні з іноземними товаровиробниками, які багато десятиріч застосовують інтенсивні технології, засновані на широкому використанні агрохімічних засобів.

8. В дослідженні обґрунтовано напрями застосування зарубіжного досвіду управління продовольчою безпекою в системах менеджменту аграрних підприємств. При цьому основними шляхами вказаного процесу є встановлення гармонізованих стандартів відповідності, регламентації бізнес-процесів, впровадження контролінгу з центрами відповідальності, державно-приватного партнерства тощо.

9. Встановлено, що одним з ключових напрямів підвищення рівня безпечності агропродовольчої продукції є розвиток виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах. В період 2005-2017 рр. відбулося значне зростання цього напрямку діяльності вітчизняних аграрних підприємств, яке характеризується більш ніж семикратним збільшенням обсягів виробництва органічної продукції. Загалом, обсяг сучасного органічного сегменту агропродовольчого ринку в Україні оцінюється у 16,0 млн. євро та є таким, що потребує подальшого динамічного розвитку.

10. Визначено, що поряд з заходами орієнтованими на посилення відповідальності аграрного підприємства за якість виробленої продукції особливої уваги набувають питання інфраструктурного забезпечення управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств. Адже підприємство реагує на регуляторні впливи державних

інститутів та інституцій шляхом прийняття та реалізації відповідних управлінських рішень. Ступінь взаємодії підприємства-товаровиробника з державними інституціями, лабораторіями, центрами сертифікації є диференційованим в залежності від розмірів підприємств, масштабів виробництва, спеціалізації та може реалізовуватися, зокрема, у формі державно-приватного партнерства.

11. Вибір напряму реалізації проектів розвитку потребує орієнтації на потреби споживачів, що досягається за рахунок залучення маркетингового інструментарію в менеджмент аграрних підприємств в контексті дотримання продовольчої безпеки. Системне використання інструментів маркетингу дозволяє підприємству раціонально провадити товарну політику, яка лежить в основі створення пропозиції його продукції на ринку. Відповідно, раціональна та відповідальна маркетингова діяльність дозволяє аграрному підприємству в процесі управління та здійснення своєї основної діяльності адекватно реагувати на виклики інституційного середовища, конкурентної побудови цільових ринків збуту, враховувати потенціал споживацької аудиторії. Останнє дозволяє опосередкувати мотиви до здійснення соціально-відповідальної та економічно-раціональної діяльності підприємств-товаровиробників в контексті дотримання продовольчої безпеки.

12. Обґрунтовано, що інституційне забезпечення розвитку виробництва агропродовольчої продукції є фундаментальною базою аграрного природокористування, що впливає на тісноту взаємозв'язку суб'єктів господарювання з природним середовищем та детермінує характер інституціональних змін у сфері використання природних ресурсів. Інституційні зміни є рушійними трансформаційно-модифікаційними процесами забезпечення якісних перетворень у системі використання ресурсів в сільському господарстві, моделювання векторів розвитку виробництва в аграрних підприємствах.

13. Доведено існування двох ключових систем дотримання продовольчої безпеки, які мають безпосереднє відношення до аграрного підприємства. Це система керування аграрним підприємством та системи керування соціально-економічними системами більш високих рівнів, організовані, здебільшого, за територіальним принципом. Вказані системи знаходяться у взаємозв'язку та опосередкованій взаємодії. Останнє дозволяє визначати пріоритети розвитку елементів комплексної системи продовольчої безпеки, встановлювати раціональні пропорції між рівнем продовольчого та сировинного самозабезпечення соціально-економічних систем та обсягами імпорту харчових продуктів, здійснювати контроль за діяльністю системи управління якістю продукції.

14. В дослідженні виділено стратегічні напрями управління пропозицією продукції аграрних підприємств у контексті підвищення й удосконалення продовольчої безпеки на рівні аграрних підприємств. При цьому окреслено такі функціональні напрями обґрунтованих стратегій, як ресурсний, диверсифікаційно-структурний, органічний, інноваційно-інвестиційний,

інституційний, соціальний, екологічний, маркетингово-збутовий та інфраструктурно-логістичний. Пріоритетність того чи іншого функціонального напрямку обумовлює особливості деталізованих стратегій дотримання продовольчої безпеки в менеджменті основної діяльності аграрного підприємства.

15. Визначено, що дотримання продовольчої безпеки в процесі управління основною діяльністю аграрних підприємств передбачає здійснення ними стабільного соціально-економічного розвитку, що обумовлює необхідність реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів розвитку. Останнє обумовлює залучення інструментів інвестиційного забезпечення та дотримання фінансово-економічної стійкості, адже, зокрема, запровадження проектів з виробництва органічної та екологічно-чистої продукції, а також будь-які зрушення в товарній та галузевій спеціалізації потребують інвестиційних ресурсів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ *монографії:*

1. Пилипенко К. А. Значення вітчизняного агропромислового комплексу у формуванні національної продовольчої безпеки та шляхи їх вирішення: монографія / К.А. Пилипенко // Розвиток економічних та фінансових відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур [Колективна монографія] / за заг. ред. проф. Н.С. Танклевської. – Херсон : Айлант, 2016. – С. 119-130.

2. Пилипенко К. А. Контроль розрахункових операцій із соціального страхування та економічна безпека бюджетних установ і підприємств / К.А. Пилипенко // Наукові та прикладні аспекти удосконалення бухгалтерського обліку, економічного контролю та системи оподаткування : [Колективна монографія] / за заг. ред. проф. В.Я. Плаксієнка. – Полтава : Астроя, 2018. – С. 253-266.

3. Пилипенко К. А. Продовольча та фінансово-економічна безпека в системі менеджменту аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Сучасний стан та пріоритети розвитку системи обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового сектору економіки : [Колективна монографія] / за заг. ред. проф. Л.О. Мармуть. – Херсон : Айлант, 2018. – С. 205-226.

4. Пилипенко К. А. Менеджмент аграрних підприємств в системі продовольчої безпеки України : механізми, інструменти, стратегії / К.А. Пилипенко – Харків: Смуґаста типографія, 2018. – 325 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

5. Пилипенко К. А. Механізм підвищення конкурентоспроможності інтегрованих агропромислових підприємств / К.А. Пилипенко, С.В. Кочерга // Збірники наукових праць ПДАТУ. – Вип. 17. – Т. 2. – Кам'янець-Подільський. – 2009. – С. 584-587. (авторський внесок полягає в ідентифікації інструментів управління продовольчою безпекою в структурі механізмів підвищення

конкурентоспроможності)

6. Пилипенко К. А. Аналіз та організація обліково-аналітичної системи в управлінні діяльністю сільськогосподарських підприємств / К.А. Пилипенко // Таврійський науковий вісник: наук. жур. – Вип. 68. – Херсон : Айлант. – 2010. – С. 312 – 316.

7. Пилипенко К. А. Роль обліково-аналітичної системи в управлінні діяльністю підприємств / К.А. Пилипенко // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – Вип. 5. – Т. 1. – Вінниця. – 2010. – С. 98-100.

8. Пилипенко К. А. Інноваційно-інвестиційна діяльність агропромислових формувань / К. А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1. – Т. 1. – Економічні науки. – Полтава : ПДАА. – 2011. – С. 197-202.

9. Пилипенко К. А. Вдосконалення структури та підвищення конкурентоспроможності зернового виробництва / К.А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2. – Т. 1. – Економічні науки. – Полтава : ПДАА. – 2011. – С. 202-207.

10. Пилипенко К. А. Методи оцінки ділової репутації, ділових зв'язків та інших нематеріальних активів як вкладу до спільної господарської діяльності / К.А. Пилипенко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. пр. – Економічні науки. – № 2 (10). – Запоріжжя: ЗНУ. – 2011. – С. 62-67.

11. Пилипенко К. А. Розвиток сільських територій: стан, проблеми та перспективи / К.А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4). – Т. 2. – Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 211-218.

12. Пилипенко К. А. Актуальні питання оподаткування фіксованим сільськогосподарським податком аграрних підприємств / К.А. Пилипенко, А.М. Собченко // Таврійський науковий вісник: наук. жур. – Вип. 79. – Херсон : Грінь Д.С. – 2012. – С. 332-338. *(авторський внесок полягає у визначенні особливостей оподаткування підприємств-виробників органічної продукції)*

13. Пилипенко К. А. Механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств / К.А. Пилипенко, А.М. Собченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (5). – Т. 3. – Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 239-243. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні типології інституційних впливів та реакцій аграрних підприємств на них)*

14. Пилипенко К. А. Організація самозайнятості сільського населення в особистих господарствах / К. А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4). – Т. 3.– Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 173-178.

15. Пилипенко К. А. Проблеми управління продовольчою безпекою та шляхи її вирішення / К.А. Пилипенко // Таврійський науковий вісник: наук. жур. – Вип. 86. – Херсон : Грінь Д. С. – 2013. – С. 280-285.

16. Пилипенко К. А. Продовольча безпека країни та її соціально-економічні напрямки / К.А. Пилипенко // Вісник соціально-економічних

досліджень Одеського національного економічного університету: зб. наук. пр. – № 2 (53). – Одеса : Друкарня «Атлант». – 2014. – С. 239-243.

17. Пилипенко К. А. Значення вітчизняного агропромислового комплексу у формування національної продовольчої безпеки та шляхи їх вирішення / К. А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (7). – Т. 2. – Полтава : ПДАА. – 2013. – С. 218-228.

18. Пилипенко К. А. Законодавчі аспекти вирішення державними органами влади глобальної продовольчої безпеки / К. А. Пилипенко // Таврійський науковий вісник: наук. жур. – Вип. 90. – Херсон : Грінь Д. С. – 2015. – С. 270-274.

19. Пилипенко К. А. Регулювання продовольчої безпеки: вітчизняний та європейський досвід / К. А. Пилипенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Спецвипуск. – Полтава : ПДАА. – 2015. – С. 250-254.

20. Пилипенко К. А. Моделі продовольчої безпеки країн – членів ЄС / К. А. Пилипенко // Наука й економіка: наук.-теор. жур. Хмельницького економічного університету. – Вип. 3 (39). – Хмельницький. – 2015. – С. 50-56.

21. Пилипенко К. А. Структурні складові економічної безпеки та індикатори інтегрального рівня / К. А. Пилипенко // Таврійський науковий вісник: наук. жур. – Вип. 92. – Херсон : Грінь Д. С. – 2015. – С. 265-271.

22. Пилипенко К. А. Напрями забезпечення продовольчої безпеки шляхом впровадження біотехнологій у сільське господарство: міжнародний досвід / К. А. Пилипенко // Економіка та суспільство: електр. наук. фах. вид. – Вип. 2. – 2016. – С. 152-157. – Режим доступу: <http://economyandsociety.in.ua>.

23. Пилипенко К. А. Вплив трудового потенціалу на економічну безпеку підприємств агросфери / К. А. Пилипенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – № 2(38). – С. 35-42.

24. Пилипенко К. А. Адміністративні обмеження експортних та імпорتنих операцій в Україні / К. А. Пилипенко // Глобальні та національні проблеми економіки: електр. наук. вид. – Вип. 17. – 2017. – С. 860-864. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017>.

25. Пилипенко К. А. Органічне виробництво як інструмент зміцнення продовольчої безпеки / К. А. Пилипенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – № 4(40). – С. 48-52.

26. Пилипенко К. А. Соціально-економічні фактори особистого споживання, як частина продовольчої безпеки / К. А. Пилипенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 12. – С. 48-51.

27. Пилипенко К. А. Соціально-економічна сутність, завдання та принципи формування продовольчої безпеки / К. А. Пилипенко // Причорноморські економічні студії: наук. жур. – Вип. 27. – Ч. 2. – 2018. – С. 5-9.

28. Пилипенко К. А. Механізми дотримання продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств / К. А. Пилипенко // Економіка і держава: наук. жур. – 2018. – № 6. – С. 80-87.

29. Пилипенко К. А. Впровадження практичного досвіду зарубіжного та вітчизняного обліку власного капіталу в систему управління фінансово-економічної та продовольчої безпеки аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Ефективна економіка: наук. жур. – 2018. – № 6. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/6_2018/53.pdf

30. Пилипенко К. А. Теоретико-методологічні підходи до управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2018. – № 2(42). – С. 59-63.

У зарубіжних та вітчизняних періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

31. Пилипенко К. А. Регулятори і важелі підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва / К.А. Пилипенко, В.І. Гринь // Scientific journal of academic research «Black sea»: economic science. ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346-7541. Part A. December 2013. – С. 73-78. (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні заходів з управління якістю тваринницької продукції*)

32. Pylypenko K. A. Objects, subjects and principles of food safety / К.А. Pylypenko // Economics and management: problem of science and practice: Collection of scientific articles. – Vol. 2. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – S. 248-253.

33. Пилипенко К. А. Обеспечение продовольственной безопасности: зарубежный и отечественный опыт / К.А. Пилипенко // Научно-теоретический и практический журнал «Оралдын ғылым жаршысы». – № 49 (128). – 2014. – Серия: экономические науки. – С. 45-50.

34. Pylypenko K. A. State regulation and management development food security in the region Ukraine / К.А. Pylypenko // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. – Vol. 1. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. – 2015. – С. 94-97.

35. Pylypenko K. A. Споживання продуктів харчування: соціальні та культурні аспекти в контексті продовольчої безпеки України / К.А. Pylypenko // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2018 – № 6 (19). – Vol. 1. – С. 35-40. – Режим доступу: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/01072018/5932

Матеріали конференцій:

36. Пилипенко К. А. Посилення державної підтримки виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами / К.А. Пилипенко // Efektivni nastroje modernich ved – 2011: Materialy VII Mezinarodni naukowi-praktycznejši conference, (Praha 27 dubna – 05 kvetna 2011 r.). – Praha, 2011. – С. 44-47.

37. Пилипенко К. А. Банківський капітал та його роль у підвищенні ефективності аграрного виробництва / К.А. Пилипенко // Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи: зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 18-19 квітня 2012 р.). – Херсон: Ред.-вид. Центр «Колос». – ХДАУ. – 2012. – С. 189-192.

38. Пилипенко К. А. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління підприємством / К.А. Пилипенко // Актуальні аспекти розвитку підприємництва аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. молод. учен., виклад. та студ. (м. Херсон, 18-19 жовтня 2012 р.). – Херсон : Грінь Д.С., 2012. – С. 150-153.

39. Пилипенко К. А. Удосконалення механізму державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств / К.А. Пилипенко, Н.Г. Карпенко // Формування системи в механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Кам'янець-Подільський, 11-12 грудня 2012 р.). – Тернопіль : Крок, 2012. – Ч. 1. – С. 89-92. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні заходів зі стимулювання підвищення рівня безпечності агропродовольчої продукції)*

40. Пилипенко К. А. Державне регулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарського виробництва / К.А. Пилипенко // Економіка і підприємництво: теоретико-методичні аспекти обліку, аналізу та контролю: зб. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. молод. вчен. та студ. (м. Полтава, 5 лютого 2013 р.). – Полтава : ФОП Крюков, 2013. – С. 54-56.

41. Пилипенко К. А. Стратегія управління продовольчої безпеки України / К. А. Пилипенко // Розвиток облікової та фінансової складових економічної науки та практики: зб. матер. УІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 вересня 2013 р.) / Відп. за вип. Б. В. Мельничук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013 – С. 697-702.

42. Пилипенко К. А. Шляхи вирішення глобальної продовольчої безпеки державними органами влади: законодавчі аспекти / К.А. Пилипенко // Сучасні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту та контролю в умовах глобалізації економіки: зб. тез за матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Полтава, 22-23 квітня 2014 р.) / навчально – науковий інститут економіки та бізнесу Полтавської державної аграрної академії. – Полтава. – 2014. – С. 373-375.

43. Пилипенко К. А. Аналіз стану забезпечення продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення / К.А. Пилипенко // Актуальні аспекти розвитку підприємства аграрної сфери : облік, аудит та фінансування: матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. виклад., молодих вчен. та студ. (м. Херсон, 27-28 листопада 2014 р.). – Херсон : Грінь Д. С., 2014. – С. 34-37.

44. Пилипенко К. А. Чинники впливу на продовольчу безпеку: зарубіжний та вітчизняний досвід / К.А. Пилипенко // Conduct of modern science: Materials of the X International scientific and practical conference (UK, November 30 – December 7, 2014 r.). – 2014. – Vol. 6. – Economic science. Sheffield. Science and education LTD. – S. 73-76.

45. Пилипенко К. А. Складові формування продовольчої безпеки / К.А. Пилипенко // Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 15 січня 2015 р.). – Полтава : ПДАА,

2015. – С. 31-33.

46. Пилипенко К. А. Умови забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації / К. А. Пилипенко // Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Львів, 12-13 травня 2015 р.). – Львів. – 2015. – С. 109-111.

47. Пилипенко К. А. Основні аспекти державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації / К.А. Пилипенко // Сучасні економічні системи: стан та перспективи: тези допов. ІУ Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.). – Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. – С. 33-36.

48. Пилипенко К. А. Експертно-імпорتنі операції в сільському господарстві та їх вплив на продовольчу безпеку / К.А. Пилипенко // Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 22 травня 2015 р.). – Херсон : ХДАУ, 2015. – С. 79-82.

49. Пилипенко К. А. Європейська практика формування моделей продовольчої безпеки / К.А. Пилипенко // Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 17-18 листопада 2015 р.). – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 634-637.

50. Пилипенко К. А. Механізм удосконалення продовольчої безпеки на регіональному рівні / К.А. Пилипенко, В.Я. Плаксієнко // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матер. ІУ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Херсон, 25-26 листопада 2015 р.). – Херсон : РВВЦ «Колос», 2015. – С. 28-30. *(авторський внесок полягає в ідентифікації місця аграрних підприємств в системі управління продовольчою безпекою)*

51. Пилипенко К. А. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в умовах фінансової кризи / К.А. Пилипенко // Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Мукачєво, 26 листопада 2015 р.). – Мукачєво. – 2015. – С. 450-452.

52. Пилипенко К. А. Маркетингово-цінові чинники розвитку ринку продовольчої продукції в Україні / К.А. Пилипенко // Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Херсон, 22 квітня 2016 р.) / Упор. К. Мельнікова. – Херсон. – 2016. – С. 160-161.

53. Пилипенко К. А. «Ефект ГМО» та вплив на продовольчу безпеку / К. А. Пилипенко // Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу ПДАА за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 році. (м. Полтава, 18-19 травня 2016 р.). – Полтава : РВВ ПДАА, 2016. – С. 301-303.

54. Пилипенко К. А. Споживання основних продуктів харчування населенням України та їх імпортозалежність / К.А. Пилипенко // Проблеми

обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 25 листопада 2016 р.). – Полтава : ПДАА, 2016. – С. 41-43.

55. Пилипенко К. А. Зовнішньоекономічні чинники та їх вплив на результати діяльності аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20 квітня 2017 р.). – Ч. 2. – Полтава : РВВ ПДАА, 2017. – С. 70-73.

56. Пилипенко К. А. Перешкоди продовольчого забезпечення населення у світі / К. А. Пилипенко // Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матер. 2-гої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 19 травня 2017 р.). / Упор. Федорова Т. В., Боліла С. Ю. – Херсон : ХДАУ, 2017. – С. 278-281.

57. Пилипенко К. А. Інтеграція в світову продовольчу систему агропромислового комплексу України / К.А. Пилипенко // Сучасні тенденції розвитку світової економіки: зб. матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 травня 2017 р.). – Т. II. – Харків : ХНАУДУ, 2017. – С. 166-167.

58. Пилипенко К. А. Інструменти державної підтримки та регулювання конкурентоспроможного розвитку галузі тваринництва / К.А. Пилипенко // Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.). – Полтава : ПДАА, 2017. – С. 84-86.

59. Пилипенко К. А. Фермерські господарства на ринку сільськогосподарської продукції / К.А. Пилипенко // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування до 30-річчя заснування кафедри обліку і оподаткування: матер. VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Херсон, 21-22 листопада 2017 р.). – С. 117-119. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ksau.kherson.ua/news/2677-2017-12-19-2.html>.

60. Пилипенко К. А. Стратегічні альтернативи забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Розвиток соціально-економічної системи у трансформаційних умовах: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учен. (м. Бердянськ, 01-02 лютого 2018 р.). – Бердянськ : Видавець типографія «Успех Принт», 2018. – С. 41-43.

61. Пилипенко К. А. Розвиток органічного сільського господарства в системі забезпечення продовольчої безпеки в Україні / К.А. Пилипенко // Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (заочна форма) (м. Полтава, 27 березня 2018 р.). – Полтава : ПДАА, 2018. – С. 228-232.

62. Пилипенко К. А. Продовольча безпека в системі менеджменту аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Актуальні проблеми використання економічного потенціалу: держава, регіони, підприємство: матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. учен. (м. Бердянськ, 19-20 квітня 2018 р.). – К. :

Талком, 2018. – С. 139-142.

63. Пилипенко К. А. Інтеграційні інструменти управління економічною безпекою аграрних підприємств / К.А. Пилипенко // Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20 квітня 2018 р.). – Полтава. – 2018. – С. 298-302.

64. Пилипенко К. А. Актуальні питання організації бухгалтерського обліку довгострокових біологічних активів: вітчизняна та зарубіжна практика в контексті продовольчої безпеки / К.А. Пилипенко // Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. / упоряд. Боліла С.Ю., Шепель Т.С. – (м. Херсон, 21 травня 2018 р.). – Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2018. – С. 292-297.

65. Пилипенко К. А. Продовольча безпека в структурі національної та економічної безпеки / К.А. Пилипенко // Перспективи розвитку обліку, контролю і оподаткування в умовах глобалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Херсон, 24-25 травня 2018 р.). – Херсон. – 2018. – С. 243-246.

АНОТАЦІЯ

Пилипенко К. А. Управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків, 2018.

Дисертація присвячена вирішенню наукової проблеми обґрунтування теоретичних, методологічних, методичних та практичних засад управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств. Обґрунтовано теоретичні засади дотримання продовольчої безпеки в управлінні діяльністю аграрних підприємств, його генезис та ієрархічність типології. Визначено зміст безпечності продукції в системі управління продовольчою безпекою. Виявлено структурні особливості механізмів та систем дотримання продовольчої безпеки. Розроблено методологічні засади інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою в менеджмент аграрних підприємств, у т. ч. на рівні формування пропозиції їх продукції. Визначено методичні засади оцінювання та контролю безпечності продовольства. Виявлено принципи реалізації безпечності продовольчої продукції у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Здійснено оцінку стану та структурно-динамічних тенденцій відповідності пропозиції аграрних підприємств вимогам безпечності продовольства. Визначено рівень та особливості інфраструктурного забезпечення дотримання продовольчої безпеки. Здійснено імплементацію зарубіжного досвіду управління безпечністю продукції аграрних підприємств. Розроблено напрями удосконалення сукупності механізмів дотримання

продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств. Обґрунтовано необхідність впровадження та використання маркетингового інструментарію ранкового позиціонування безпечної продовольчої продукції. Розроблено пропозиції щодо врахування особливого місця органічного виробництва в управлінні безпечністю продукції аграрних підприємств. Обґрунтовано системи управління безпечністю та якістю продовольчої продукції аграрних підприємств та їх структуру. Розроблено стратегії управління пропозицією продукції аграрних підприємств у контексті продовольчої безпеки. Виявлено інноваційно-інвестиційні резерви підвищення безпечності та якості продукції аграрних підприємств. В роботі теоретично обґрунтовано місце та роль аграрного підприємства як базової ієрархічної одиниці в системі управління формуванням та відтворенням продовольчої безпеки на суб'єктному, місцевому, у т.ч. підприємницькому, й національному рівнях, як такому, що акумулює необхідні ресурси для виробництва продовольства, його пропозиції на ринку або розподілу на засадах соціальної відповідальності, має відповідні управлінські можливості для впливу на суспільну думку та здійснення діяльності по забезпеченню продовольчої безпеки без суттєвих додаткових матеріальних затрат. Визначено методологічні засади інтеграції інструментів управління продовольчою безпекою у систему менеджменту діяльності аграрних підприємств через планування й дотримання раціональної структури виробництва й каналів реалізації сільськогосподарської продукції; встановлення відповідності, центрів відповідальності й визначення бізнес-процесів засобами контролінгу; використання стандартів і сертифікатів якості та безпечності продуктів харчування та організації в ньому відповідного підрозділу або посади фахівця. Обґрунтовано теоретичні засади побудови та функціонування механізмів дотримання продовольчої безпеки та управління нею у системі менеджменту аграрних підприємств у виробничо-організаційному, фінансово-економічному, маркетинговому, інституційному, мотиваційному аспектах.

Ключові слова: продовольча безпека, механізм управління, якість продукції, товарна політика, система контролю, управління обсягами.

АННОТАЦИЯ

Пилипенко К.А. Управление продовольственной безопасностью в системе менеджмента аграрных предприятий: теория, методология, практика. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена решению научной проблемы обоснования теоретических, методологических, методических и практических основ управления продовольственной безопасностью в менеджменте аграрных

предприятий. Обоснованы теоретические основы соблюдения продовольственной безопасности в управлении деятельностью аграрных предприятий, его генезис и иерархичность типологии. Определено содержание безопасности продукции в системе управления продовольственной безопасностью. Выявлены структурные особенности механизмов и систем соблюдения продовольственной безопасности. Разработаны методологические основы интеграции инструментов управления продовольственной безопасностью в менеджмент аграрных предприятий, в т. ч. на уровне формирования предложения их продукции. Определены методические основы оценки и контроля безопасности продовольствия. Выявлены принципы реализации безопасности продовольственной продукции в повышении эффективности и конкурентоспособности аграрных предприятий. Осуществлена оценка состояния и структурно-динамических тенденций соответствия предложения аграрных предприятий требованиям безопасности продовольствия. Определен уровень и особенности инфраструктурного обеспечения соблюдения продовольственной безопасности. Осуществлен имплементацию зарубежного опыта управления безопасностью продукции аграрных предприятий. Разработаны направления совершенствования совокупности механизмов соблюдения продовольственной безопасности в осуществлении деятельности аграрных предприятий. Обоснована необходимость внедрения и использования маркетингового инструментария утреннего позиционирования безопасной продовольственной продукции. Разработаны предложения по учету особого места органического производства в управлении безопасностью продукции аграрных предприятий. Обоснованно системы управления безопасностью и качеством продовольственной продукции аграрных предприятий и их структуру. Разработаны стратегии управления предложением продукции аграрных предприятий в контексте продовольственной безопасности. Выявлено инновационно-инвестиционные резервы повышения безопасности и качества продукции аграрных предприятий. В работе теоретически обоснованы место и роль аграрного предприятия как базовой иерархической единицы в системе управления формированием и воспроизведением продовольственной безопасности на субъектном, местном, в т.ч. предпринимательской, и национальном уровнях, как таковом, аккумулирующий необходимые ресурсы для производства продовольствия, его предложения на рынке или распределения на принципах социальной ответственности, имеет соответствующие управленческие возможности для влияния на общественное мнение и осуществления деятельности по обеспечению продовольственной безопасности без существенных дополнительных материальных затрат. Определены методологические основы интеграции инструментов управления продовольственной безопасностью в систему менеджмента деятельности аграрных предприятий через планирование и соблюдение рациональной структуры производства и каналов реализации сельскохозяйственной продукции; создание центров ответственности и определения бизнес-

процессов средствами контроллинга, использование стандартов и сертификатов качества и безопасности продукции. Обоснованы теоретические основы построения и функционирования механизмов соблюдения продовольственной безопасности и управления ею в системе менеджмента аграрных предприятий в производственно-организационном, финансово-экономическом, маркетинговом, институциональном, мотивационном аспектах.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, механизм управления, качество продукции, товарная политика, система контроля, управление объемами.

SUMMARY

Pylypenko K.A., Management of Food Safety in The Management System of Agricultural Enterprises: The Theory, Methodology, Practice. -Manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). - Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to solving the scientific problem of substantiation of theoretical, methodological, methodical and practical principles of management of food safety in the management system of agrarian enterprises. The theoretical principles of observance of food safety in the management of activity of agrarian enterprises, its genesis and hierarchy of typology are substantiated. The content of safety of products in the system of food safety management is determined. The structural features of food security mechanisms and systems are revealed. The methodological principles of integration of food safety management tools in the management of agrarian enterprises, including at the level of supply of their products, have been developed. The methodical principles of food safety assessment and control are determined. The principles of safety of food products are realized in increasing the efficiency and competitiveness of agrarian enterprises. The estimation of the state and structural-dynamic tendencies of the proposal of agrarian enterprises to the requirements of food safety is evaluated. The level and peculiarities of infrastructure support for food safety are determined. Implementation of foreign experience in managing the safety of agrarian enterprises products has been implemented. Areas of improvement of the set of mechanisms of compliance with food security in the implementation of activities of agrarian enterprises. The necessity of introduction and use of marketing tools of morning positioning of safe food products is substantiated. Proposals for taking into account the special place of organic production in the management of the safety of products of agrarian enterprises have been developed. The systems of safety and quality management of food products of agrarian enterprises and their structure are substantiated. The strategies for managing the supply of agrarian enterprises products in the context of food security are developed. Innovative-investment reserves of increase of safety and quality of products of agrarian enterprises were revealed. In the work, the place and role of the agrarian enterprise as the basic hierarchical unit in the system of

management of formation and reproduction of food security on the subjective, local, including entrepreneurial and national levels, as one that accumulates the necessary resources for food production, its supply in the market or distribution on the basis of social responsibility, has the appropriate managerial capacity to influence public opinion and to carry out food security activities without substantial additional material costs. The methodological principles of integration of food safety management tools into the management system of agrarian enterprises activity are defined through planning and observance of rational structure of production and channels of agricultural products realization; establishing conformity, responsibility centers and defining business processes by means of controlling; the use of standards and certificates of quality and safety of food products and the organization of an appropriate department or specialist in it. The theoretical principles of construction and functioning of mechanisms of food safety observance and its management in the system of management of agrarian enterprises in production-organizational, financial-economic, marketing, institutional, and motivational aspects are substantiated. The traditional set of principles for implementing the safety of food products is supplemented with principles of quality, informativity, social responsibility, monitoring and control, motivation and incentives. The safety of food products based on nutritional properties, environmental parameters, economic availability, share and ratios in food rations of crop and livestock products as a criterion for the formation of food security and the basis for its management in the tactical and strategic activities of agrarian enterprises have been determined. The estimation of the structure and efficiency and competitiveness of the supply of agricultural products has been carried out in line with the needs of food and their dynamics in the context of food safety and food security through the balance of production and consumption of food; the structure of production and the ratio of the particles of plant and animal industries; the presence of organic production; level of domestic consumption; cost and quality of food; implementation channels and the dynamics of these indicators. The level of infrastructure management of food safety management in the management system of agrarian enterprises is determined by assessing the availability and cooperation of the relevant state institutions; laboratories of quality and certification; marketing channels and logistics; availability and publicity of information on the quality and safety of food; activity of public organizations. The implementation of foreign experience in the management of food safety and food safety in the management system of agrarian enterprises by setting standards of compliance is outlined; business process regulation; introduction of controlling with the centers of responsibility; public-private partnership; programs of blue, green and yellow baskets. The mechanism of management of formation, increase and support of food security in the system of management of agrarian enterprises by improving the synergy of organizational-economic, financial-economic, innovation-investment, institutional, and its motivational components is improved.

Key words: food safety, management mechanism, product quality, commodity policy, control system, volume management.

Підписано до друку 19 червня 2018 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,8 ум.-друк. арк.; 1,8 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335

Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс»
Свідоцтво суб'єкта виробничої справи:
серія. ДК № 4666 від 18.12.2013 р.
61052, Україна, м. Харків, вул. Ярославська, 11
(057) 754-49-42

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.

«Zebrine printing office» Ltd